

پژوهشی در طراحی آموزشی مبتنی بر شیوه‌های آموزش غیرمستقیم

عروسکی که دانش آموز است!

اشاره

از جمله شیوه‌های آموزشی در فرایند یاددهی - یادگیری می‌توان به اقداماتی اشاره کرد که مطابق آن دانش‌آموزان به صورت غیرمستقیم با موضوع مورد نظر مرتبط می‌شوند و از این طریق به اهداف یادگیری دست پیدا می‌کنند. آموزش غیرمستقیم شیوه‌ها و روش‌های گوناگونی دارد که در همه آن‌ها این ویژگی مشترک قابل جست‌وجو است: دانش‌آموزان در فضایی که به ظاهر یادگیری رسمی رخ نمی‌دهد و با طی مراحل که غالباً در شرایط طبیعی و معمول زندگی دانش‌آموزان رخ می‌دهد، می‌آموزند. به همین دلیل، یادگیری برای آن‌ها از ماندگاری بیشتری برخوردار است. با این نگاه، شناسایی و بهره‌گیری معلمان از شیوه‌های غیرمستقیم در فرایند یاددهی - یادگیری اهمیت بسیاری دارد.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، آموزش غیرمستقیم، فرایند یاددهی یادگیری، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های اجتماعی

آموزش مهارت اجتماعی، چه زمانی؟!

دوران کودکی مهم‌ترین و حساس‌ترین دوران شکل‌گیری شخصیت هر فرد است و بی‌توجهی به آن نتایج جبران‌ناپذیری به دنبال خواهد داشت، زیرا پایه و اساس جامعه فردا را کودکان امروز تشکیل می‌دهند. در جامعه‌ای که کمتر به کودکان توجه شود، افراد نابهنجار و بزهکار بیشتری مشاهده می‌شوند و معضلات اجتماعی بیشتر است. در این راستا، شناخت صحیح ابعاد

جسمی و روانی این گروه سنی و کوشش در راه تأمین شرایط مادی و معنوی مناسب برای رشد بدنی، عاطفی و فکری آنان واضح‌تر از آن است که احتیاج به تأکید داشته باشد.

یکی از عوامل عمده که بر کارآمدی و پویایی کودکان و نوجوانان تأثیری بازدارنده و مهم می‌گذارد و از شکل‌گیری سالم هویت و نیز شکوفایی استعدادها و قوای فکری و عاطفی در آنان جلوگیری می‌کند، مشکل برقراری ارتباط

اجتماعی در کودکان و نوجوانان است، به طوری که عده‌ای توانایی برقراری ارتباط صحیح با دیگران را ندارند. رشد مهارت‌های اجتماعی بخشی از فرایند اجتماعی شدن فرد است و هرگونه آموزش در این زمینه باید در خصوص اجتماعی شدن فرد صورت گیرد.

مهارت‌هایی برای اجتماعی شدن!

الیوت و گرشام (۲۰۰۶) به‌عنوان دو نظریه‌پرداز و محقق برجسته در زمینه مهارت‌های اجتماعی، این مهارت‌ها را این‌گونه تعریف می‌کنند: رفتارهای اکتسابی جامعه‌پسندی که فرد را قادر می‌سازد آن‌گونه با دیگران در تعامل باشد که واکنش‌های مثبت آنان را فراخواند و از واکنش‌های منفی آن‌ها اجتناب ورزد. درواقع می‌توان گفت، تکامل مراحل رشدی، به مهارت و برتری در مهارت‌های اجتماعی وابسته است. **کوب و اسلابی (۱۹۷۷)** مهارت‌های اجتماعی را توانایی برقراری ارتباط اجتماعی مقبول با سایرین، به طریقی که برای فرد و دیگران مفید باشد، تعریف کرده‌اند. **مورگان (۱۹۸۰)** معتقد است، مهارت‌های اجتماعی به رفتارهای آموخته‌شده و مقبول جامعه اطلاق می‌شود؛ رفتارهایی که شخص می‌تواند با دیگران به نحوی ارتباط متقابل برقرار کند که به بروز پاسخ‌های مثبت و پرهیز از پاسخ‌های منفی بینجامد.

هر فرد در جامعه برای رسیدن به اهداف و ارضای امیال و خواسته‌های خود باید رفتار اجتماعی مناسب و شیوه ارتباط صحیح با دیگران را بیاموزد و خود را با جامعه هماهنگ و سازگار سازد. این امر جز با شناخت و درونی‌سازی آگاهانهٔ هنجارها، ارزش‌ها، آداب و رسوم، اصول و قوانین جامعه و کسب مهارت‌های اجتماعی میسر نیست. همکاری، مشارکت با دیگران، کمک کردن، آغازگر رابطه بودن، تقاضای کمک، تعریف و تمجید از دیگران و تشکر و قدردانی کردن مثال‌هایی از این نوع رفتارها هستند. یادگیری این نوع رفتارها و ایجاد رابطهٔ موفق با دیگران یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دوران کودکی است.

چنان‌که ما هر نباشیم!

اگر کودکان مهارت‌های اجتماعی مناسب را کسب نکنند، به مشکلاتی روان‌شناختی نظیر

برقراری ارتباط ناموفق با هم‌تایان، عملکرد نامناسب تحصیلی، شرکت نداشتن در فعالیت‌های جانبی، طرد از طرف هم‌تایان، اضطراب، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین بالاتر دچار می‌شوند (سگرین و فلورا، ۲۰۰۰). مهارت‌های اجتماعی مانند همیاری، جرئت‌ورزی، خود مهارگری و مسئولیت‌پذیری، رفتارهای آموخته‌شدهٔ قابل‌مشاهده‌ای هستند که فرد را قادر می‌سازند به‌طور مؤثر با دیگران تعامل داشته باشد و واکنش‌های نامعقول اجتماعی نداشته باشد (گرشام و الیوت، ۲۰۰۶، اسمیت و تراویس، ۲۰۰۱).

کمبود مهارت‌های اجتماعی کودکان را با مشکلاتی متعدد مواجه می‌سازد و باعث نبود مصالحه در روابط بین‌فردی، مشکلات و اختلالات رفتاری می‌شود و بر رشد شخصیت کودک و سازگاری وی با محیط تأثیر منفی می‌گذارد. این کاستی در مهارت‌های اجتماعی بیانگر پیشایندهای بالقوه برای اختلالات روان‌شناختی است (سگرین و تیلور، ۲۰۰۷).

توانایی ارتباط، توانایی زندگی

مهارت‌های ارتباطی به‌منزلهٔ آن دسته از مهارت‌هایی هستند که به‌واسطهٔ آن‌ها افراد می‌توانند درگیر تعامل‌های بین‌فردی و فرایند ارتباط شوند؛ یعنی فرایندی که افراد در طول آن اطلاعات، افکار و احساس خود را از طریق مبادلهٔ کلامی و غیرکلامی با یکدیگر در میان می‌گذارند (هارجی و دیکسون، ۲۰۰۴). این مهارت‌ها مشتمل بر مهارت‌های فرعی یا خرده مهارت‌های مربوط

۲۰۰۴؛ هریسون، کلارک و انجر، ۲۰۰۶). آموزش مهارت‌های ارتباطی، بهبود قابل توجهی در حرمت به خود، انگیزش، ابراز وجود، پیشرفت تحصیلی و سازش یافتگی دانش‌آموزان در پی دارد. مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان در بهبود آموزش و یادگیری نقش مهمی دارند و آموزش آن‌ها به بهبود سازگاری اجتماعی و افزایش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان می‌انجامد. در واقع، آموزش مهارت‌های ارتباطی باعث بهبود سازگاری اجتماعی، ارتباطات اجتماعی با هم‌سالان، هم‌کلاسی و معلمان می‌شود و بر انگیزش دانش‌آموز به تحصیل می‌افزاید.

عروسک‌ها در مدرسه!

بازی در زندگی کودکان نقش حساس و مهمی دارد. کودکان نه تنها از بازی لذت می‌برند، بلکه در ضمن بازی فرصت‌هایی را برای بیان احساسات خود پیدا می‌کنند و چگونگی ابراز عواطف و کنترل آن‌ها را فرامی‌گیرند. یکی از نتایج بازی برای کودکان، کسب مهارت‌های اجتماعی است. کسب مهارت‌های اجتماعی فرایندی است که در آن معیارها و مهارت‌ها، انگیزه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی شکل می‌گیرند. خانواده، هم‌سالان و معلمان همگی در پرورش مهارت‌های اجتماعی نقش دارند. هر گروه رفتاری را به نمایش می‌گذارد و کودک از طریق یادگیری و مشاهده آن را می‌آموزد. نمایش عروسکی به عنوان تجسمی از افکار، احساسات و عواطف کودکان، مبنایی برای کار روان‌پزشکان در زمینه بهداشت روانی کودکان در پیشگیری از آشفتگی روانی آنان است.

در نمایش عروسکی، کودک تصورات خود را بر عروسک‌ها و اسباب‌بازی‌ها فرافکنی می‌کند، به آن‌ها شخصیت می‌دهد، رفتارهای آنان را انتخاب می‌کند و به جای آنان حرف می‌زند. می‌توان از اسباب‌بازی‌ها و عروسک‌های نمایشی برای رسیدن به ارتقای مهارت‌های حل مسئله و تصمیم‌گیری، ارتقای مهارت‌های اجتماعی، بهبود مهارت‌های ارتباطی و ارتقای بینش استفاده کرد.

نقاشی درمانی و بازی عروسکی در کاهش اختلالات کودکان مؤثرند. هنرهای نمایشی مهارت‌های اجتماعی کودکان را افزایش می‌دهند. همچنین، کار با عروسک‌های نمایشی در کسب مهارت‌های همکاری، گفت‌و شنود و احترام‌گذاردن تأثیر مثبت دارد. شرکت در فعالیت‌های نمایش درمانگری، از نشانه‌های مرضی اختلال اضطراب

به درک پیام‌های کلامی و غیرکلامی، نظم‌دهی به هیجان‌ها، گوش دادن، بینش نسبت به فرایند ارتباط و قاطعیت در ارتباط است که اساس مهارت‌های ارتباطی را تشکیل می‌دهند (بهداری خسروشاهی و حبیبی کلیبر، ۱۳۹۶: ۱۷۳-۱۵۱). این مهارت‌ها از چنان اهمیتی برخوردارند که نارسایی آن‌ها با احساس تنهایی، اضطراب اجتماعی، افسردگی، عزت‌نفس پایین و شکست شغلی و تحصیلی همراه می‌شود.

ارتباط در کلاس درس یکی از ملزومات آموزش است. دانش‌آموزانی که مهارت‌های ارتباطی مؤثر دارند، ارتباط را یکی از ملزومات حل مشکلات می‌دانند و در تحصیل به‌گونه‌ای سازگارتر عمل می‌کنند.

مهارت‌های ارتباطی به‌منزله آن دسته از مهارت‌هایی است که افراد طی آن اطلاعات، افکار و احساسات خود را از طریق مبادله کلامی و غیرکلامی با یکدیگر در میان می‌گذارند (هارجی و دیکسون،

خودآگاهی می‌تواند مقدمه‌ای برای خودتنظیمی، مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در کودکان باشد (رحمانی، ۱۳۸۸؛ مستعلی‌زاده، ۱۳۹۳).

* منابع

۱. انارکی، آسیه (۱۳۸۶). بررسی اثربخشی نمایش درمانگری در کاهش نشانه‌های اختلال اضطراب اجتماعی در کودکان پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی کودک، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۲. بهادری خسروشاهی، جعفر و حبیبی کلپور، رامین (۱۳۹۶). تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر انگیزش تحصیلی و سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه. نشریه آموزش و ارزشیابی، سال دهم، شماره ۳۹.
۳. رحمانی، پرینسا (۱۳۸۸). بررسی مقایسه‌ای دو روش قصه درمانی و گل درمانی بر اضطراب کودکان پیش‌دبستانی شهر تبریز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
۴. مستعلی‌زاده، لیلا (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی نمایش عروسکی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی کودکان پسر (۷ تا ۱۰ ساله)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلیخل.
5. Cobb, S., & slaby, S. (1977). Social supports as a mediator of life stress. *Psychosomatic medicine* 300- 314.
6. Elliott, S. N., & Gresham, F. M. (2006). Assessment and classification of children's social skills: A review of methods and issues. *School psychology review*, 13, 292- 301.
7. Hargie, O., S., & Dickson, D. (2004). *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. New York: Routledge.
8. Hargie, q., & Dickson. (2004). *Skilled interpersonal communication*. London: Routledge.
9. Harrison, L. J., Clarke, L., & Ungerer, J. A. (2006). Children's Drawing Provide a New Perspective on Teacher-Child Relation Quality and School Adjustment. *Australia Macquarie University. Early Childhood Research Quarterly*, P. 55- 71.
10. Morgan, R. G. T. (1980). *Analysis of social skills: the behavior analysis of social skill*. New
11. Pehlivan, K. B. (2005). Ogre men adaylarmin ileitis becerisi algıları uzerine bircalisma. *Illkogretim- online*, 42(2), 17-23.
12. Segrin, C., & Flora, J. (2000) Poor social skills are a vulnerability factor in the development of psychosocial problems. *Human Communication Research*, 26, 489-514.
13. Segrin, C., & Taylor, M. (2007). Positive interpersonal relationships mediate of association between social skills and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*; 43(4):637-46.
14. Smith, S. W., & Travis, P. C. (2001). Conducting Social competence research: Considering conceptual frameworks. *Behavioral Disorders*, 26, 360-369.207-221.

اجتماعی در کودکان دبستانی می‌کاهد (انارکی، ۱۳۸۶؛ رضایی و حسینی‌نسب، ۱۳۹۶: ۱۲-۲۶). همچنین، نمایش عروسکی افزایش مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی و مهارت‌های روزمره زندگی را در پی دارد (مستعلی‌زاده، ۱۳۹۳؛ گرنا، ۱۹۹۹).

از سوی دیگر، بازی‌های نمایشی کودک را از افسردگی و خمودی می‌رهانند. سبب فعال شدن و شرکت او در گروه‌های اجتماعی می‌شوند. همچنین، فرایند یادگیری و برقراری ارتباط متقابل عاطفی به وی می‌آموزد برای پذیرش و موفقیت در گروه باید چه توانایی‌هایی را به کار بندد و چگونه از نگرش، رغبت‌ها و مهارت‌های دیگران برای رفع نیازهای افراد استفاده کند.

مزیت دیگر عروسک‌ها این است که می‌تواند به راحتی وارد دنیای کودکان شوند. به طور کلی، عروسک‌ها در یادگیری و رشد اجتماعی مفید تشخیص داده شده‌اند. حضور عروسک در محیط آموزشی و در کنار کودکان می‌تواند به صورت غیرمستقیم به آموزش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی دانش‌آموزان منجر شود. این شیوه، تنش معمول در فضای آموزش رسمی و نگرانی از عملکرد را به دنبال ندارد. کودک در جریان تعامل با عروسک و همگام با او به کشف موقعیت‌های جدید و مهارت‌های مقابله‌ای و اجتماعی می‌پردازد. شرایط یادگیری تجربی، تعمیم‌پذیری و سرایت به محیط طبیعی را به بهترین نحو فراهم می‌سازد تا کودکان در این فضای ایمن و مملو از دوستی و همدلی با عروسک، به دور از اضطراب سرزنش و تنبیه، با مقایسه وضعیت‌های موجود با زندگی واقعی خود، به بینش و خودآگاهی دست یابند. این